

ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ГРОМАДЯН, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

ПОЧАНСЬКА Олена Сергіївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.9

Рассмотрены современные научные подходы к классификации субъектов обеспечения прав граждан, осуждённых к лишению свободы, определены основные критерии для их классификации. Выделены основные группы субъектов обеспечения и защиты прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине, дана общая характеристика содержания и особенностей их деятельности.

Ключевые слова: субъект административного права, классификация субъектов права, административно-правовое обеспечение, осуждённый к лишению свободы, права и свободы, пенитенциарная система.

Постановка проблеми

Удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності та взаємодії суб'єктів захисту прав і свобод громадян у пенітенціарних установах України є одним із пріоритетних напрямків діяльності держави на сучасному етапі. Досягнення зазначеної мети дозволить створити ефективний правовий механізм функціонування системи забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні. Ефективність правового регулювання, охорони та захисту прав громадян, які відбувають кримінальне покарання у вигляді позбавлення волі, безпосередньо залежить від чіткого визначення місця всіх існуючих державних та громадських суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, у

загальному механізмі забезпечення специфічних прав громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загальнотеоретичні питання суб'єктного складу адміністративних правовідносин розглядалися у численних працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних учених, як В. Авер'янов, Л. Анохіна, О. Бандурка, Д. Бахрах, Ю. Битяк, С. Гончарук, Т. Коломоєць, В. Колпаков, М. Костів, Б. Лазарєв, М. Матузов, О. Меліхова, О. Скакун, Ю. Старілов, С. Стеценко та ін. До питань суб'єктного складу учасників правовідносин у сфері захисту прав та свобод громадян у пенітенціарних закладах України у своїх дослідженнях зверталися Є. Бараш, І. Богатирьов, К. Василенко, С. Гречанюк, М. Дзюдзь, Н. Домбровська, О. Шкута, М. Яцишин та ін.

Не вирішені раніше проблеми

Проте аналіз сучасного стану розробленості даної проблематики дозволяє відзначити відсутність єдиного підходу до класифікації суб'єктів забезпечення та захисту прав осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні, а також недостатню систематизацію та характеристику їх видів, що й зумовлює актуальність дослідження даного питання.

Метою статті є аналіз видів суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, що передбачає розгляд сучасних наукових підходів до класифікації суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до кримінального покарання у вигляді позбавлення волі, визначення основних критеріїв для їх класифікації, а також виділення основних груп суб'єктів забезпечення та захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, та загальну характеристику змісту й особливостей їх діяльності.

Виклад основного матеріалу

Класифікація суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, у сучасному адміністративному праві проводиться за різними підставами, зокрема:

- за видом (змістом) та напрямками діяльності з захисту та забезпечення прав засуджених;

- за зв'язком із державною владою та громадянським суспільством;

- за формою реалізації компетенції суб'єктами забезпечення прав засуджених осіб;

- за характером організаційно-правових форм та засобів взаємодії суб'єктів захисту прав засуджених;

- за фінансовими джерелами діяльності суб'єктів забезпечення прав засуджених та ін. [1; 2; 3].

Безпосередньо нормами Кримінально-виконавчого кодексу України встановлюється, що засуджені мають право звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування

та об'єднань [4, ч.1 ст.8]. Крім того, закріплюється, що для одержання правової допомоги засуджені можуть користуватися послугами адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи [4, ч.2 ст.8].

Л. Стрельбіцька, аналізуючи механізм захисту прав і свобод засуджених осіб, визначає його як внутрішньо узгоджену систему державних органів, громадських організацій, посадових осіб та громадян, залучених у сферу кримінального судочинства, або тих, які відповідно до наданих їм повноважень можуть здійснювати на нього вплив. Діяльність даного механізму спрямовується на вирішення завдань кримінального судочинства та на охорону прав і законних інтересів учасників процесу [5, с.48]. Ю. Чеботарьова підкреслює, що у вітчизняному кримінальному процесі систему реалізації та охорони (захисту) прав, свобод і законних інтересів засудженої особи складають: суд, прокурор, захисник, Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Конституційний суд України, спостережні комісії, міжнародні урядові та неурядові організації [3, с.13].

С. Гречанюк поділяє всі суб'єкти захисту прав і свобод пенітенціарних установ України на дві загальні групи:

- державні органи (правоохоронні, контролюючі, а також ті державні інституції, які не належать до системи правоохоронних);

- неурядові інституції (громадські, релігійні, правозахисні організації, приватні підприємці тощо) [1, с.149].

Н. Домбровська, досліджуючи питання, пов'язані із забезпеченням захисту прав засуджених до позбавлення волі, основну увагу звертає на особливості діяльності суб'єктів, що забезпечують дотримання прав засуджених, серед яких виділяє органи та установи виконання покарань, органи прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради України з прав лю-

дини, а також суди в частині забезпечення дотримання прав засуджених до позбавлення волі, їх реалізації та відновлення в разі порушення [6, с.293-295].

Аналіз основних підходів до класифікації суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, дає змогу визначити такі їх загальні групи:

1. Загальнодержавні суб'єкти.

Верховна Рада України як вищий представницький та єдиний законодавчий орган влади в Україні розробляє та приймає закони в галузі кримінально-виконавчого законодавства, забезпечує єдність законодавчого регулювання у сфері виконання покарань на всій території України, здійснює безпосередньо і через створювані нею органи контроль за дотриманням законності в діяльності органів і установ виконання покарань. Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини», парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод засуджених та захист їх прав на території України здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини [7]. Як відзначають експерти, його роль і авторитет у державі постійно зростають, про що свідчать численні звернення громадян із скаргами на порушення їх конституційних прав [5, с.5]

У державно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, важлива роль належить Президенту України, який, відповідно до ст.102 Конституції України, є гарантом прав і свобод людини й громадянина [8]. Статус Президента як голови держави, визначений даною статтею, дає підставу вважати його уособленням держави і державної влади в цілому, що має створювати умови, які б забезпечували чітке і своєчасне реагування відповідних органів держави на будь-які факти порушення конституційних прав і свобод людини.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади і, відповідно до ст.116 Конституції України,

забезпечує здійснення внутрішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України, зокрема, щодо вжиття заходів із забезпечення прав та свобод людини і громадянина [8, ч.1,2 ст.116]. Центральні органи виконавчої влади у своїй діяльності забезпечують виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України зокрема, щодо забезпечення законності і правопорядку; додержання прав і свобод громадян, у тому числі й засуджених до позбавлення волі.

Однією з головних юридичних засобів захисту прав і свобод людини, у тому числі і засуджених осіб, є судовий захист. І. Шицький, розглядаючи специфіку правового статусу суду як органу державної влади, що має державно-владні повноваження, відзначає, що завдяки особливим функціям та специфіці діяльності суд посідає особливе місце у державному механізмі та може бути розглянутий як «державна організація, що вступає у правовідносини при реалізації владних повноважень, котрі знаходять свій прояв у праві приймати акти застосування права, а також у можливості забезпечувати виконання та дотримання прав та свобод людини і громадянина» [9, с.14]. Відповідно до норм Кримінального процесуального кодексу України, питання, які виникають під час та після виконання вироку, вирішуються судом за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, а також інших осіб, установ або органів у випадках, встановлених законом [10, ч.1 ст. 539].

2. Правоохоронні та контролюючі суб'єкти, що мають контрольні повноваження, але не відносяться до правоохоронних, зокрема й відомчі.

До даної групи суб'єктів забезпечення прав засуджених слід, насамперед, віднести:

- Прокуратуру України, що становить єдину систему, яка здійснює встановлені Конституцією функції з метою захисту

прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави. У Законі України «Про прокуратуру» серед засад, на яких ґрунтується діяльність прокуратури, зокрема, встановлено законність, верховенство права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю [11, ст.3];

- поліцію як органа влади, діяльність якого спрямована на забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання безпеки і порядку;

- Національну гвардію України, яка є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і яка призначена для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави та ін.

Серед контролюючих суб'єктів, що мають контрольні повноваження у сфері забезпечення прав осіб, засуджених до позбавлення волі, слід відзначити й низку тих, що не відносяться до правоохоронних органів (державні інспекції, служби, агентства та інші контролюючі органи), а також відомчі — Міністерство юстиції України, органи Державної кримінально-виконавчої служби України.

Так, Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, зокрема — державну політику з питань організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, забезпечує здійснення правового регулювання з питань забезпечення та реалізації конституційних прав і свобод людини, а також контроль за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених осіб [12].

Органи державної кримінально-виконавчої служби України реалізують державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, здійснюючи, відповідно до законодавства, відповідні правозастосовні та правоохоронні функції [13, ст.1,6]. Основними принципами діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України є: законність, повага та дотримання прав і свобод людини та громадянина, гуманізм, відкритість для демократичного цивільного контролю та ін. [13, ст.2]. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України спрямовується і координується Міністерством юстиції України. Керівництво органами і установами виконання покарань в Україні здійснює Державна кримінально-виконавча служба України, якій підпорядковуються територіальні органи управління в регіонах і містах державного значення. Діяльність Департаменту Державної кримінально-виконавчої служби України спрямована на організацію забезпечення безпеки осіб, які тримаються в установах виконання покарань, підрозділами таких установ та слідчих ізоляторів, а також на організацію контролю за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізація законних прав та інтересів засуджених осіб.

3) Місцеві органи виконавчої влади та самоврядування.

Як відповідні ланки у системі виконавчої влади України, управління та відділи центральних органів влади, а також місцеві органи виконавчої влади у своїй діяльності забезпечують виконання Конституції та законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та відповідних інших органів виконавчої влади, зокрема, щодо забезпечення законності і правопорядку; додержання прав і свобод громадян, у тому числі й засуджених до позбавлення волі [8, ч.1, 2 ст.119].

Органи місцевого самоврядування представляють територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах

функції і повноваження самоврядування у відповідних представницьких органах місцевого самоврядування, у тому числі й щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, соціального захисту населення, сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, Національної поліції, адвокатури і Державної кримінально-виконавчої служби України [14, ст.34, 38].

4. Громадські суб'єкти, які контролюють умови утримання засуджених.

Можливі форми участі громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених та форми громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань встановлені нормами Кримінально-виконавчого кодексу України [4, ст.25]. Так, відповідно до Кодексу, об'єднання громадян та засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому законами України, можуть надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи [4, ч.1 ст.25]. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах здійснюють також спостережні комісії, які діють на підставі Кримінально-виконавчого кодексу України [4, ч.2 ст.25] та Положення про спостережні комісії [15]. Експерти відзначають, що функціонування спостережних комісій створює реальні умови для участі громадськості у процесі виправлення і ресоціалізації засуджених та здійснення громадського контролю за дотриманням прав людини [16, с.156].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [17] при кожному органі виконавчої влади утворюється консультативно-дорадчий орган — громадська рада, метою діяльності якої є участь

громадян в управлінні державними справами. Зокрема, створено Громадські Ради при міжрегіональних управліннях з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції як постійно діючі колегіальні виборні консультативно-дорадчі органи, діяльність яких спрямовано на забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів і установ, що належать до сфери виконання кримінальних покарань, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів та установ із громадськістю, врахування громадської думки під час реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань в Україні.

Громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати й різноманітні громадські об'єднання — неурядові правозахисні організації, численні об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації, окремі особи та ін. Так, зокрема, неурядові правозахисні організації — добровільні громадські об'єднання, які ставлять своєю основною метою захист прав і свобод людини і громадянина [2, с.6] — є самостійним інститутом громадянського суспільства, який діє незалежно від незаконного впливу органів державної влади, завдаючи при цьому значний вплив на державні структури, та є свого роду гарантією захисту і забезпечення прав і свобод осіб, засуджених до позбавлення волі в Україні.

Висновки

Отже, правовий механізм забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, складає система органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань та організацій, а також осіб, які мають відповідні завдання, функції та адміністративні повноваження у даній сфері діяльності.

Аналіз змісту та сутності діяльності основних суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі

в Україні, дає змогу визначити такі їх загальні групи:

1) загальнодержавні суб'єкти (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, суди);

2) правоохоронні (прокуратура, поліція, Національна гвардія України та інші державні органи, статус яких визначається підзаконними актами) та контролюючі суб'єкти (що мають контрольні повноваження, але не відносяться до правоохоронних — державні інспекції, служби, агентства та інші контролюючі органи), зокрема й відомчі (Міністерство юстиції України, органи Державної кримінально-виконавчої служби України);

3) місцеві органи виконавчої влади та самоврядування (обласні та районні державні адміністрації, управління та відділи центральних органів влади, органи місцевого самоврядування);

4) громадські суб'єкти, у тому числі й спеціалізовані, які контролюють умови утримання засуджених (спостережні комісії, громадські ради, неурядові правозахисні організації, громадські об'єднання, окремі особи).

Література

1. Гречанюк С. К. Теорія та практика взаємодії органів та установ державної пенітенціарної служби України з державними та неурядовими інституціями: дис ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Гречанюк Сергій Костянтинович; Нац. ун-т Держ. податкової служби України. — Ірпінь, 2011. — 388 с.

2. Дзюдзь М. С. Некоторые аспекты взаимодействия субъектов защиты прав и свобод граждан в пенитенциарных учреждениях Украины / М. С. Дзюдзь // Современные проблемы науки и образования. — 2014. — № 1. — 8 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.science-education.ru/pdf/2014/1/401.pdf>.

3. Чеботарьова Ю. А. Правовой статус засужденного до позбавлення волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. А.Чеботарьова ; Нац. ун-т внутрішніх справ. — Х., 2005. — 22 с.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України : від 11.07.2003 р., № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 3-4. — Ст. 21.

5. Стрельбіцька Л. Я. Механізм захисту прав та основних свобод засужденого / Л. Я. Стрельбіцька // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». — 2010. — № 2. — С. 48-50 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/1115/1/Strelbitska_29112011.pdf.

6. Домбровська Н. С. Окремі аспекти діяльності суб'єктів забезпечення прав засуджених до позбавлення волі / Н. С. Домбровська // Часопис Київського університету права. — 2016/1. — № 1. — С. 292-296.

7. Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини : Закон України : від 23.12.1997 р., № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 20. — Ст.99.

8. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

9. Шицький І. Б. Правовий статус місцевих господарських судів в Україні: становлення і розвиток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / І. Б. Шицький ; Акад. адвокатури України. — К., 2006. — 20 с.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України : від 13.04.2012 р., № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-10, № 11-12, № 13. — Ст.88.

11. Про прокуратуру : Закон України : від 14.10.2014 р., № 1697-VII // Відомості Верховної Ради. — 2015. — № 2-3. — Ст.12.

12. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України : від 2.07.2014

АНОТАЦІЯ

Розглянуто сучасні наукові підходи до класифікації суб'єктів забезпечення прав громадян, засуджених до позбавлення волі, визначено основні критерії для їх класифікації. Виділено основні групи суб'єктів забезпечення та захисту прав громадян, засуджених до позбавлення волі в Україні, надано загальну характеристику змісту та особливостей їх діяльності.

Ключові слова: суб'єкт адміністративного права, класифікація суб'єктів адміністративного права, адміністративно-правове забезпечення, засуджений до позбавлення волі, права і свободи, пенітенціарна система.

SUMMARY

Analyzes of the contemporary scientific approaches to classification of the subjects of ensuring the rights of persons condemned to imprisonment were conducted, the basic criteria for their classification are considered. The main types of subjects of ensuring the rights of persons condemned to imprisonment in Ukraine are determined, and a general description of the content and peculiarities of their activities is provided.

Key words: subjects of administrative law, classification of subjects of administrative law, administrative-legal ensuring, condemned to imprisonment, right and freedoms, penitentiary system.

р., № 228 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 54. – Ст. 1455.

13. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України : від 23.06.2005 р., № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.

14. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України : від 21.05.1997 р., № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст.170.

15. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах : Постанова Кабінету Міністрів України : від 01.04.2004 р., № 429 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 13. — Ст.905.

16. Василенко К. І. Інтегрований вплив соціально-виховної роботи із засудженими на розвиток діяльності інституцій громадського суспільства та самодіяльних організацій засуджених у виправних колоніях / К. І. Василенко // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського ун-ту права ім. Данила Галицького. – 2015. – № 12. – С.154-163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/24-12-15.pdf>.

17. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України : від 3.11. 2010 р., № 996 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 84. — Ст. 2945.